

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Kitap İncelemesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 30/10/2024

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27/10/2024

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Rjoub, B. (2025). M. A. Yekta SARAÇ (2019), Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat ve Biçim-Ölçü-Kafiye. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 221-226.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1576348>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

M. A. Yekta SARAÇ (2019), KLASİK EDEBİYAT BİLGİSİ BELAGAT VE BİÇİM-ÖLÇÜ-KAFİYE

(Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları/Atatürk Kültür, 612s. ISBN: 978-975-17-4287-2)

Baha RJOUR*

Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç, 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olduktan sonra, aynı yıl Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalına araştırma görevlisi olarak atanmıştır. 1991 yılında doktor unvanını, 1994'te doçentlik unvanını ve 2000 yılında profesörlüğü kazanmıştır.

2005 yılında YÖK başkanlığına seçilen Saraç, bu görevde çeşitli dönemlerde bulunmuş, 2014 yılında YÖK Başkanlığına atanmıştır. 2021 yılında YÖK'teki görev süresi sona ermiş ve ardından Cumhurbaşkanı Başdanışmanı olmuştur. Ayrıca Yunus Emre Enstitüsü Mütevelli Heyeti, TÜBA üyeliği ve Türk-Japon Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Konseyi gibi önemli kuruluşlarda görev almıştır.

Saraç, klasik Türk edebiyatı, metin şerhi ve belagat-retorik konularında uzmanlaşmış bir akademisyendir.

* Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya/Türkiye. E-posta: baha.rjoub@ogr.dpu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-0842-9883>.

Akademik kariyeri boyunca, eski Türk edebiyatına dair birçok önemli esere imza atmıştır. En bilinen çalışmaları arasında Klasik Edebiyat Bilgisi, Divan Şiirinden Seçmeler ve Osmanlı'nın Şiiri yer almaktadır. Bu eserler, özellikle Osmanlı şiir geleneği ve klasik edebiyatın temel kavramlarını detaylı bir şekilde ele almasıyla öne çıkmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada tanıtılan Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat ve Biçim-Ölçü-Kafiye adlı eserin de yazarın en önemli eserlerinden biri olduğu belirtilmektedir.

Saraç'ın kaleme aldığı bu eser, Klasik Türk edebiyatı alanında çalışmalar yapan herkes için büyük bir öneme sahiptir. Türk Dil Kurumu tarafından 2019 yılında yayımlanan bu kitap, belagat, biçim, ölçü ve kafiye gibi konulara dair kapsamlı, açıklayıcı ve detaylı bir içerik sunmaktadır. Eser, klasik Türk edebiyatının temel unsurlarını derinlemesine incelemek isteyen araştırmacılar ve öğrenciler için önemli bir referans kaynağı olma niteliği taşımaktadır.

Bu eser, sekiz sayfalık bir önsözün ardından birinci bölüme giriş yapmaktadır. Yazar, her ana bölüme geçmeden önce kapsamlı giriş metinleri sunmayı tercih etmiş olup, bu metinlerde ana bölümlerin geniş bir perspektiften ele alınacağına dair genel bir çerçeve çizmektedir. Bu yaklaşım, okuyucuya eserin içeriği hakkında derinlemesine bir anlayış kazandırmayı ve takip edilen metodolojiyi net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Ana bölümlere geçmeden önce yazar, okuyucuya birkaç temel konu açıklamıştır. Birincisi, "klasik" teriminin tanımını yaparak, divan edebiyatının normları çerçevesinde bir edebî anlayışın ifade bulunduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, belagatın her dönemde geçerliliğini koruyan bilgiler sunduğu belirtilmiştir. Kitap, iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, belagatın dilin inceliklerini ve anlam derinliklerini ele almasının yanı sıra, modern dönemde karşılaşılan bilgi hatalarına da vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir. Yazar, anlaşılabilirliği sağlamak amacıyla sade bir dil kullanmayı tercih etmiş ve belagatın yalnızca edebî sanatlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda anlam boyutunu da kapsadığına özellikle değinmiştir.

Yazar, anlaşılabilirlik ve kural koyuculuk açısından titizlikle seçilmiş örneklerle, farklı dönemlerden alınan zengin bir içerik sunmaktadır. Kullanılan kaynaklar, belagatın tarihî gelişimine dair bilgi veren eserler ile genel nitelikli çalışmalar olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Eski metinler üzerinde yapılan yeni sınıflandırmalar ve eleştirel yaklaşımlar, belagatın zenginliğini ve edebiyat tarihindeki önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, okuyucunun klasik edebiyat ve belagat anlayışını derinleştirmeyi hedeflemektedir.

İkincisi ise şiirin biçim, ölçü (vezin) ve kafiye unsurlarını ele alarak klasik edebiyat anlayışını temel almaktadır. Şiir, anlam ve sesin ideal bir birleşimini sağlayan ölçü ve kafiye ile tanımlanmakta; yazar ise, şiiri diğer metinlerden ayıran temel özelliklerin dilin kurgusundan ve etkileycilik amacından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, ahenk, şiir dilinin en belirgin niteliği olarak ön plana çıkmaktadır. Bölümde, nazım biçimleri, ölçü ve kafiye konuları sırasıyla ele alınmakta ve nazım biçimlerinin şiirin sınıflandırılmasında kritik bir rol oynadığı belirtilmektedir.

Ayrıca, nazım biçimlerinin belirlenmesinde kafiye düzeni ve nazım biriminin etkisinin, klasik literatürde bazı tanımlarda belirsizliklere yol açtığı ifade edilmektedir. Kitap, konuların sistematik bir şekilde sunumuyla hem öğrencilere hem de araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. Özellikle aruz ve kafiye konuları, öğretici bir yaklaşımla ele alınmakta ve bilinen bilgilerin ötesine geçilerek yeni bir perspektif sunulmaktadır. Eserin daha anlaşılır hâle gelmesi için günümüz Türkçesine yapılan çeviriler ve özenle seçilmiş örneklerle desteklenmesi dikkat çekmektedir.

Yazar, son olarak esere yönelik eleştirilerden yapıcı katkılar beklediğini ve alan uzmanlarının önerilerine açık olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın ana bölümlerine gelinecek olursa, üç bölümden oluştuğu görülmektedir. Yazarın titiz bir seçim süreci izlediği açıkça görülmektedir. İki ana bölümden oluşan eser, belagat ile biçim, ölçü ve kafiye konularının eğitim ve öğretim süreçlerindeki kritik rolüne vurgu yapılarak, kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde yapılandırılmıştır. Yazarın seçtiği metinlerde, kelime dağarcığı, örneklemeler ve dil bilgisi kurallarının belirleyici bir öneme sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Kitabın birinci bölümü (S. 23-322) Belagat - Fesâhat adlı bölümdür. Bu bölümde, belagatın temel kavram ve alt disiplinleri detaylı bir şekilde ele alınarak çeşitli konulara ayrılır. Bunlar;

1. Belagat; Bir ilim olarak belagat, üç ana kısma ayrılmaktadır:

- A. **Meânî;** Sözün duruma uygun bir şekilde nasıl ifade edileceğini inceler.
- B. **Beyân;** Maksadın, farklı yöntemlerle nasıl ifade edileceğini ele alır.
- C. **Bedî’;** İfade açısından yeterli olan bir sözün, anlam ve ahenk bakımından güzellik kazanmasını sağlayan unsurları araştırır.

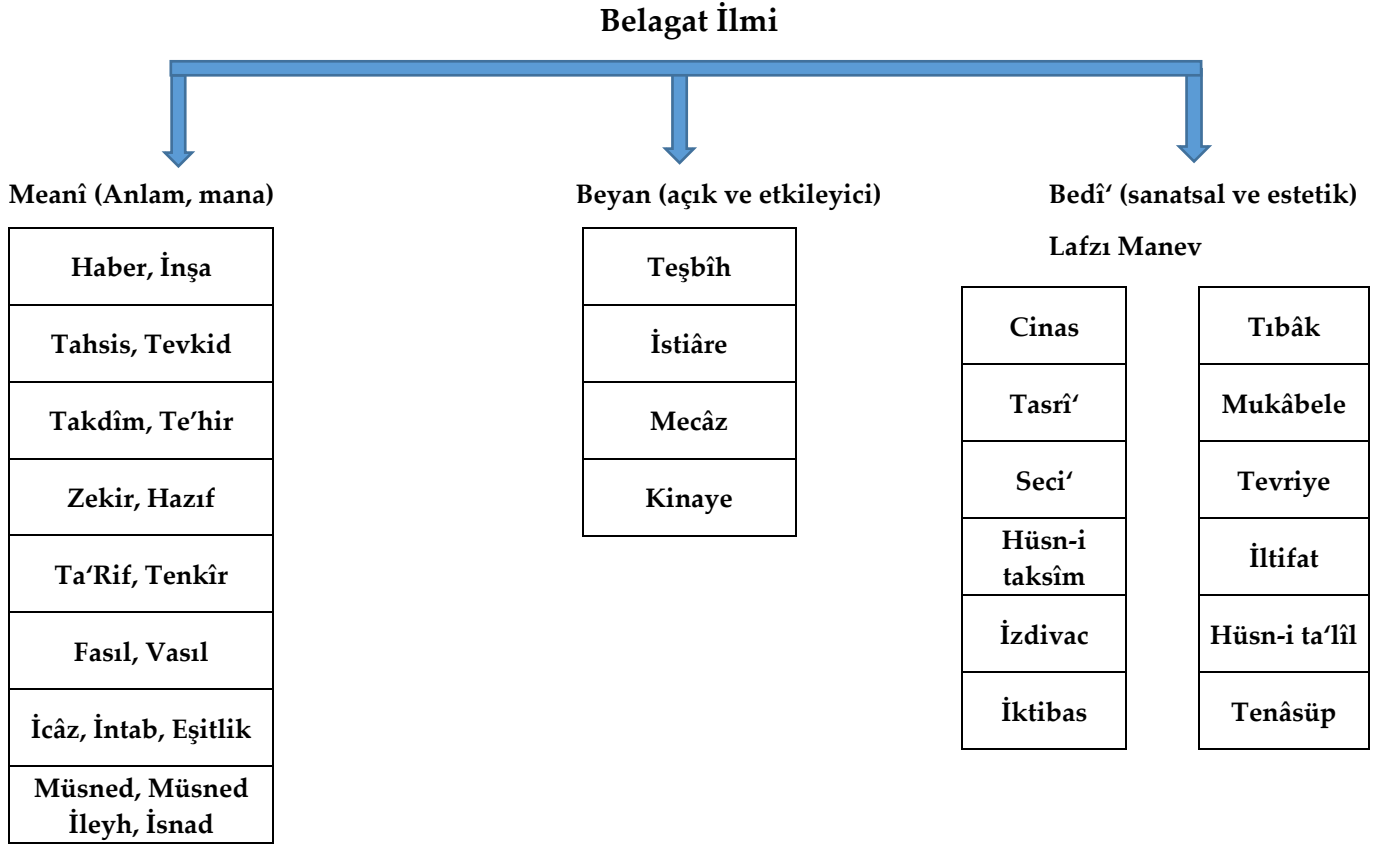
2. Fesâhat; Açık, berrak ve saf olma anlamına gelen fesahat, bir metnin ya da kişinin dil bakımından kusursuz, anlaşılır ve akıcı olması durumunu ifade eder. Ayrıca, kelimeler arasındaki uyumdan doğan akıcılık, **selaset** olarak adlandırılır.

3. Meânî; Kelâmın yerinde kullanılmasını ve muhatap ya da konuşanın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan bir ilimdir. Söz, **haber** (gerçekliğe işaret eden) ya da **inşa** (gerçekliğe işaret etmeyen) cümlelerden oluşabilir. Haber cümleleri üç unsur içerir: **müşned** (yüklem), **müşnedün ileyh** (özne) ve **isnad** (ikisi arasındaki bağ). Ayrıca, cümleler atıflı (**vasıl**) veya atıfsız (**fasıl**) olabilir ve az kelimeyle (**icaz**) ya da çok kelimeyle (**itnâb**) ifade edilebilir.

4. Beyân; sözün farklı yollarla nasıl ifade edileceğini inceleyen bir belâgat dalıdır. Maksat, sözcüklerin gerçek ya da mecaz anlamlarıyla teşbih gibi araçlarla ifade edilebilir. **Abdülkâhîr Cürçânî** ve **Zemahşerî** gibi önemli isimlerin çalışmalarıyla, beyân ayrı bir ilim dalı olarak sistematikleştirilmiştir.

5. Bedî’; Sözleri hem lafız hem de mana yönünden güzelleştiren edebî sanatları konu alan bedî’, cinas ve seci gibi sanatlardan oluşur. Başlangıçta tüm edebî sanatlar bedî’ kapsamında değerlendirilirken, zamanla kapsamı daraltılmış ve belagatın üçüncü bölümü hâline gelmiştir. Ancak bedî’ sanatları, yalnızca estetik bir unsur olarak belîğ sözlerde değer kazanır.

Bu bölüm, belagatın üç ana dalı olan meanî, beyan ve bedî’ disiplinlerinin temelini, tarihî gelişimini ve edebî sanatlar içerisindeki yerini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Yazar, bu yapısal ayrımı vurgulayarak belagatın kapsamlı ve sistematik bir ilim dalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Belagat İlminin Dalları.

Yazar, eserine belagat ile ilgili önemli notlar da eklemiştir: Belagat, kişinin maksadını uygun bir şekilde ifade etmesini sağlayan bir yetenektir. Bu yetenek, doğru kelimelerin seçimi ve cümlelerin düzenlenmesiyle şekillenir. Dil kuralları ve edebiyat ilkeleri, belagat yeteneğinin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Kitabın II. bölümü ise (S.323-604), Biçim-Ölçü-Kafiye adlı bölümdür. Bu bölümde, ilgili konular çeşitli alt başlıklar altında ele alınmıştır. Bunlar;

I. Biçim: Bu bölümde öncelikle beyit ve mısraın ne demek olduğu ayrıntılı bir şekilde izah edilmiş ve divan şiirindeki nazım şekilleri üç gruba ayrılmıştır:

A) Beyitlerden oluşan nazım biçimleri: Kaside, gazel, mesnevi, kıt'a ve müstezad.

B) Dört mısralı nazım biçimleri: Tuyuğ ve rubai.

C) Bendlerden oluşan nazım biçimleri: Müselles, murabba, muhammes, müseddes, müsebbâ', müsemmen, mütessa', mu'aşşer, terkib-i bend, tercî'-i bend, şarkı ve tardiye.

II. Ölçü (Arûz): Türk şiirinde iki ana ölçü türü bulunmaktadır: hece ölçüsü ve aruz ölçüsü. Hece ölçüsü, mısralardaki hece sayısına odaklanırken, aruz ölçüsü hecelerin açıklık ve kapalılığını dikkate alır. Hece ölçüsü genellikle halk şiirinde, aruz ise Arap ve İran edebiyatlarında uzun süre tercih edilmiştir. İslamiyet sonrası Türk edebiyatında aruz benimsenmiş ve Kutadgu Bilig gibi eserler 11'li hece ölçüsüne yakın aruz vezinleriyle yazılmıştır. Zamanla Türkçe ile aruzun uyumu sağlanmış; Tevfik Fikret ve Mehmet Akif gibi şairler bu ölçüyü günlük dilde de kullanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde aruzun önemi azalmış olsa da hem divan hem de halk şiirinde önemli bir yer tutmaya devam etmiştir.

Aruz vezni, Arapça gramer kurallarına dayanan ve sekiz ana kelimededen (usûl) oluşan bir ölçü sistemidir. Bu kelimeler arasında feûlün, fâilün, mefâilün, müstef'îlün, fâilâtün, müfâaletün, mütefâilün ve mef'ûlâtü bulunur. Bu terimlerin toplam sayısı, bazı değişikliklerle 41'e ulaşır ve 16'sı asıl vezinleri oluşturur. Bu vezinler "bahir" adı verilen gruplara ayrılır. Bahirler, kendilerini oluşturan kelimelerin hareke veya sükûnlarına göre beş ana dairede sınıflandırılmıştır. Bu dairelerdeki bahirler, farklı ölçü özelliklerine göre çeşitli kullanımlara sahiptir. Örneğin, "Daire-i muhtelif" altında yer alan Tavis ve Medid gibi bahirler, Türk ve İran edebiyatlarında kullanılmamıştır. Diğer bahirler arasında ise Hezec, Recez ve Remel gibi, Türk ve İran edebiyatında sıkça tercih edilen bahirler bulunmaktadır. Aruz ölçüsünün Türk edebiyatındaki yeri, belirli kalıplar ve vezinlerle şekillenmiş olup hem klasik hem de halk şiirinde önemli bir rol oynamıştır.

Yazar, aruz ölçüsüne dair temel kurallar ve terimlerin yanı sıra, aruza dayalı hece türlerini, aruzla gerçekleştirilen işlemleri, vezin bulma yöntemlerini, cüzlerine göre aruz kalıplarının nasıl gruplandırıldığını ve Türk edebiyatında kullanılan bahirler ile kalıpları detaylı bir biçimde açıklamıştır. Bu açıklamalar, aruz ölçüsünün hem teorik hem de pratik yönlerini derinlemesine anlamak için önemli bir kaynak sunmaktadır. Ayrıca, aruzun yapı taşları olan cüzlerin nasıl bir araya geldiği ve bu ölçünün Türk şiirindeki rolünün nasıl belirlendiğine dair kapsamlı bir analiz yapılmıştır.

III. Kafiye, Türk edebiyatında şiirin temel unsurlarından biri olarak önemli bir yer tutar. Kafiye, en az iki mısra sonunda meydana gelen ses tekrarından ibarettir ve bu ses tekrarının bulunduğu kelimelerin anlamları farklı olmalıdır. Türk şiirinde kafiye olgusu, İslam öncesi dönemlere kadar uzanmakta olup, 8. yüzyılın sonlarından itibaren yazılı metinlerde ahenk sağlayan bir unsur olarak yer almaya başlamıştır. İslam medeniyetine dâhil olduktan sonra, kafiye üzerine çeşitli eserler yazılmış ve bu alandaki kurallar belirlenmiştir. Divan şiirinde ise kafiye, vezinle şiirin temel iki koşulundan biridir. Kafiye ile tekrarlanan ek ve kelimelere "redif" adı verilir. Redif, anlam ve fonksiyon bakımından aynı ek, kelime veya kelime gruplarından oluşur ve kafiye ile şiire ahenk katar. Arap edebiyatında kafiye kelimesinin bölünebilmesi, Türk edebiyatında yaygın bir uygulama olmamıştır. Klasik Türk edebiyatında kafiye yalnızca ses benzerliği ile değil, aynı zamanda harflerin yazılışlarıyla da ilişkilendirilmiştir. Kafiye konusunun ele alınışı ve değerlendirilmesi, kullanılan dönemin alfabesiyle doğrudan ilişkilidir. Günümüzde ise kafiye anlayışı, geleneksel yaklaşımdan farklılık göstermekte ve kafiye kelimelerinin aynı cinsten olma şartı ortadan kalkmıştır. Bu değişim, özellikle Abdülhak Hamit gibi şairlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca, günümüz edebiyatında kafiye çeşitleri, yarım kafiye, tam kafiye, zengin kafiye gibi alt başlıklarla sınıflandırılmaktadır. Sonuç olarak, kafiye ve redif, Türk şiirinin yapısını oluşturan, ahenk ve ritmi sağlayan önemli unsurlar olarak karşımıza çıkar. Şairlerin bu unsurları kullanma biçimi hem klasik hem de modern Türk edebiyatında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Yazar, kafiye konusunu ele alırken, okuyucularına şiirsel dilin inceliklerini ve estetik unsurlarını kavratmayı amaçlamaktadır. Kafiye ile ilgili temel kurallar, terimler ve çeşitler hakkında derinlemesine bilgi sunarak, okuyucuların kafiye anlayışını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, kafiye harflerinin ve kafiye yapılarına dair unsurların önemine dikkat çekmekte ve şiirin ahengini ile ritmini nasıl oluşturduğunu açıklamaktadır. Yazar, yalnızca teorik bilgi sunmakla kalmayıp, aynı zamanda okuyucularına kafiye ile ilgili pratik

uygulamalar yapma imkânı da tanımaktadır. Sonuç olarak, yazarın amacı, okuyucuların kafiye konusunda sahip oldukları bilgi düzeyini artırmak ve şiir sanatının zenginliğini keşfetmelerine yardımcı olmaktır. Bu sayede, okuyucuların şiir yazma becerilerini geliştirmeleri ve duygularını daha etkili bir şekilde ifade edebilmeleri teşvik edilmektedir. Eserin son kısmında (S.605–612) kaynaklara yer verilmiştir.

Sonuç olarak, Yekta Saraç'ın eseri, klasik Türk edebiyatı üzerine derinlemesine bir inceleme yapmak isteyenler için zengin ve sistematik bir kaynak sunmaktadır. Yazarın titiz çalışma süreci ve kapsamlı analizi, okuyucuların klasik edebiyatın zenginliğini, belâgat, biçim, ölçü ve kafiye estetiğini daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, yazarın kullandığı örnekler hem anlaşılabilirlik hem de kural koyuculuk açısından titizlikle seçilmiş olup, farklı dönemlere ait örneklerle desteklenmiştir. Bu eser, sadece bir akademik referans olmanın ötesine geçerek, edebî eserlerin derinliklerine inen bir keşif rehberi işlevi görmektedir. Kısacası, çalışma, klasik Türk edebiyatının eğitim ve öğretim süreçlerindeki değerini vurgulamakta ve edebî sanatların inceliklerini gözler önüne sermektedir. Yazarın bu alanda gelecekte de yeni ve değerli çalışmalar yapacağına olan inancımız tam olup, başarılarının devamını dileriz.